

BATMAN'DA YENİ BİR KEŞİF: DERASER (ARIK) MAĞARA RESİMLERİ*

*Ersoy SOYDAN***

*Ferhat KORKMAZ****

ÖZET

Doğu Anadolu'nun yüksek ve karlı dağlarından doğup kurak bölgelere can veren Fırat ve Dicle nehirleri tarih boyunca Mezopotamya ve çevresinde yaşayan topluluklar için yaşamsal önem taşıyordu. Mezopotamya uygarlıkları Fırat ve Dicle'ye komşu olan topraklarda gelişmiş, bu iki nehrin kıyısında çok sayıda yerleşim yeri kurulmuştur. Tarihi yerleşim birimlerinden biri de bugün Batman ilinin Gercüş ilçesine bağlı Deraser (Arık) mezrasıdır. Burada çok sayıda tarihi kalıntı bulunmaktadır. Gercüş ilçesine yaklaşık 20 kilometre uzaklıkta bulunan ve Dicle nehrine hakim bir noktada kurulan Deraser (Arık) mezrasında çeşitli yapı kalıntıları, kayalara oyulmuş mezarlar ve mağara duvarlarına çizilmiş tarihöncesi olduğu tahmin edilen resimler bulunmaktadır. Anadolu'da kayalara çizilmiş tarihöncesi resimlere birçok yerde rastlanmaktadır ancak kırmızı ve siyah boyayla fresko tekniğiyle yapılmış resimler nadir olarak görülmektedir. Bu nedenle Deraser'deki (Arık) Berha Nivisandi (Yazılı Mağara) olarak adlandırılan toprak ya da kök boyayla yapılmış kırmızı ve siyah renkli resimlerin bulunması önemli bir gelişmedir. Buradaki mağara resimlerinde genellikle evcil hayvan tasvirleri, vahşi hayvan mücadeleleri ve kadınlı-erkekli şenlik sahneleri bulunmaktadır. Dünyanın pek çok yerinde bulunan tarihöncesi mağara resimleri ile tematik olarak benzeşmekle birlikte çizim tekniği bakımından özgün bir biçime sahiptir. Çalışmamızda daha önce bölgede çalışan araştırmacılar tarafından çeşitli nedenlerle farkına varılamayan Deraser (Arık) mağaralardan derlenmiş resimlere ve bu resimlerle ilgili olarak yapılan araştırma sonuçlarına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Deraser (Arık), Prehistorik Mağara Resimleri

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Kastamonu Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo-TV-Sinema, El-mek: ersoy.soydan@gmail.com

*** Yrd. Doç. Dr.

A NEW DISCOVERY IN BATMAN PROVINCE: PREHISTORIC CAVE PAINTINGS OF DERASER (ARIK)

ABSTRACT

Euphrates and Tigris rivers which are born from high and snowy mountains of Eastern and Anatolia and give life to a rid regions had a vital importance for early agricultural communities. Mesopotamian civilizations advanced between these two rivers in later centuries and lots of settlements had been established near Euphrates and Tigris. One of the historical settlements is Deraser (Arık) village which is in the district of today's Batman city called Gercüş. A lot of historical remains exist there. Deraser which is about 20 kilometers away from Gercüş and constituted on a place near Tigris. There mains of various buildings, rock-cut tomb sand prehistoric pictures drawn on the walls of caves exist in Deraser (Arık) village situated at the bank of Tigris river. The prehistoric painting drawn on the rocks exist in many places of Anatolia, but the paintings drawn by the technical of fresco with red and black paints rarely exist. Therefore, in Deraser, the exploration of red and black colored pictures made by soil or root paint called Berha Nivisandi (The Written Cave) is a significant event. There are depictions of animals, wild animal struggles and both men and women festival scenes at cave paintings here. These cave paintings are thematically similar to prehistorical cave paintings found in many parts of the world and they have a unique style in terms of drawing technique. In our study, we will deal with the paintings compiled from the caves in the region of Deraser (The High Church) which are not noticed by there searchers working there and we will mention to there search results related to these pictures.

Key Words: Deraser (Arık), Prehistoric Cave Paintings

1. Giriş

Mezopotamya bölgesi, verimli toprakları nedeniyle tarih boyunca önemli bir havza olma özelliğini korumuştur. İnsanoğlunun yerleşik hayata geçmesinden itibaren elverişli tarım olanakları ile daima işgal ve istilalara uğramış olan Mezopotamya toprakları, Sanayi devriminden sonra ise yer altı zenginlikleri, özellikle zengin petrol yatakları ile önemini korumuştur. Dicle nehri, sıcak iklim kentlerinin can damarı olmasının yanı sıra, kuzey-güney doğrultusunda taşımacılığa elverişli olması nedeniyle de eski çağlarda oldukça yoğun kullanılmıştır. Bütün bu tarihi, ekonomik ve jeopolitik nedenlerden ötürü Dicle kıyısında çok sayıda antik yerleşime rastlanmaktadır.

Dicle kıyısındaki antik yerleşimlerden biri de Deraser mezrasındadır. Deraser mezrasında çeşitli yapı kalıntıları, kayalara oyulmuş mezarlar ve en önemlisi mağara duvarlarına çizilmiş tarihöncesi olduğu düşünülen resimler bulunmaktadır.

Yazı bulunmadan önceki dönemin insanının duygu, düşünce ve hayal dünyasını yansıttığı mağara duvarları, görsel iletişimin ilk biçimi olarak görülmektedir. Mağara yada kayaların yüzeylerine yapılmış tarihöncesi resimler bilim adamlarının ilgisini 19.yüzyılda çekmeye başlamıştır. Fransa gibi Batı Avrupa ülkelerinde bile Cosquer Mağarasının 1992 yılında keşfedilmiş olması, bu tür hazinelerin hala mevcut olduğunu ve yeni keşifler yapılabileceğini göstermektedir. Türkiye'de de Latmos Dağı'ndaki tarihöncesi resimler 1994 yılında keşfedilmiştir.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013*

Deraser'deki resimli mağaraların 2012 yılında keşfi de Anadolu'nun tarihöncesine ışık tutacak bir gelişmedir.

Anadolu'da kayalara çizilmiş tarihöncesi resimlere birçok yerde rastlanmaktadır, ancak kırmızı ve siyah boyayla fresko tekniğiyle yapılmış resimler öteki çizimlere göre daha seyrek olarak bulunmaktadır. Deraser'deki Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'de toprak ya da kök boyayla yapılmış kırmızı ve siyah renkli resimlerin bulunması önemli bir gelişmedir. Deraser'deki mağara resimleri, bölgede yaşayan köylülerce bilinmesine rağmen coğrafi zorluk nedeniyle günümüze dek tescil edilememiştir. Bölgede 1989 yılında envanter çalışmalarını yürüten Algaze ve Rosenberg Dicle'nin karşı kıyısındaki yerleşimleri kayda aldıkları halde Deraser'den habersizdir. (Algaze-Rosenberg, 1990:137-162) Gerek 2001-2008 yılları arasında Prof. Dr. Harun Taşkırın tarafından yürütülen "İlisu Baraj Gölü Alanı Paleolitik Çağ Yüzey Araştırması" sırasında, gerekse de Türkiye'deki arkeolojik yerleşmelerin envanterini çıkarmayı hedefleyen Tayproject kapsamında Deraser kayda alınmamıştır. Taşkırın 2004 yılında gerçekleştirdiği yüzey araştırmasında sırasında Çayüstü köyünden Suçeken köyüne kadar olan Dicle'nin kuzey kısımlarını araştırmış, Deraser'in yer aldığı güney kısımları ise kendi ifadesiyle "bazı nedenlerden dolayı araştıramamıştır." (Taşkırın, 2006: 211)

Deraser'deki mağara resimleri ilk kez Dr. Ersoy Soydan tarafından mezraya yapılan bir gezide fotoğraflanmış ve hemen ardından yerel ve ulusal kamuoyuna duyurulmuştur. (*)

Bu çalışmayla Deraser'deki kalıntıları daha detaylı olarak anlatmak ve koruma altına alınmasını sağlamak amaçlanmaktadır.

2. Deraser'in Konumu ve Buradaki Kalıntılar

Dicle Nehrine yakın bir noktada yer alan Deraser, Batman ili Gercüş ilçesinin Bağözü köyüne bağlı bir mezradır. Aslında konum olarak Batman kent merkezine Gercüş ilçesinden daha yakın bir noktadadır. Ancak Dicle Nehri üzerinde bir köprü olmaması nedeniyle yalnızca Gercüş üzerinden toprak bir yolla mezraya ulaşılabilmektedir. Batman Üniversitesi'nin Batı Raman kampüsünün tam karşısında yer alan mezraya ulaşım için köylüler, yörede kelek olarak adlandırılan ilkel salları da kullanmaktadır. Mağara yerleşimlerinin konut olarak kullanıldığı mezraya elektrik, telefon ve su gibi altyapı hizmetleri henüz ulaşmamıştır. 1990'lı yıllarda Deraser çevresinde çatışmalar yaşanmış ve mezra boşaltılmıştır. Günümüzde Deraser'de bir çoban ve ailesi dışında hiç kimse yaşamamaktadır. Köylüler mezradaki bir kaç yıldır tapulu arazilerini ekip biçmekte ve yaz aylarında mağaralarda bir süreliğine kalmaktadırlar. Mezranın izole bir noktada yer alması ve az sayıda insanın yaşaması sayesinde tahribat görece az olmuş ve mağara resimleri günümüze dek ulaşabilmiştir

Deraser mezrasının önemli bir antik yerleşim yeri olduğu düşünülmektedir. Cıvarda ayakta duran bir kilise kalıntısı yoktur ancak köylülerin Manastır olarak adlandırdıkları aşağı ve yukarı şehirden oluşan bir yerleşimin kalıntıları bulunmaktadır. Manastır olarak adlandırılan yerleşim Deraser mezrasının yaklaşık 2 km kuzeyinde ve Dicle Nehrine 500 metre uzaklıkta bölgeye hakim bir noktadadır. Burada yüksek bir tepenin üzerinde 40 metre uzunluğunda ve 20 metre genişliğinde temel kalıntıları bulunmaktadır. Tepenin eteğinde yine yukarı yerleşimle ilişkili olduğu anlaşılan başka temel kalıntıları yer almaktadır. Tepeye yakın bir noktadan başlayan Şeytan Deresi Vadisinde de kayalara oyulmuş mezar odaları bulunmaktadır. Şeytan Deresi'nin Dicle'yle buluştuğu noktada da yüksek bir kayalığın üzerinde kurulmuş bir kale kalıntısı vardır. Kaleye çıkan kayaya oyulmuş merdivenler günümüzde de sağlam durumdadır. Tüm bu kalıntıların birbiriyle ilişkisi olduğunu düşünmekteyiz.

2014 yılında su tutması planlanan İlisu Barajı nedeniyle Şeytan Deresi'ndeki kaya mezarları ve kalenin bir bölümü su altında kalacaktır, ancak kaya resimleri ya da Manastır olarak adlandırılan yerleşim baraj su kotunun üstünde kaldığı için sudan etkilenmeyecektir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

3. Deraser'deki Mağara Resimlerinin Durumu ve Özellikleri

Deraser'deki mağara resimleri üç farklı noktada bulunmaktadır. Deraser mezrasının batısındaki Yazılı Mağara mezraya yaklaşık 2 kilometre uzaklıkta kırsal alandadır, köylülerden rehber almadan bulmak imkânsızdır.

Toprak ya da kök boyasıyla yapıldığı sanılan renkli resimler ise yalnızca Yazılı Mağarada yer almaktadır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da kayalara yapılmış çiziklere (Petroglyphe) rastlanmaktadır. Ancak çok az kaya resmi bilinmektedir. (Peschlow-Bindokat 2005:52) Bu nedenle Yazılı Mağara'nın önemi daha da artmaktadır. Berha Çemika (Dereler Mağarası) ve Berha Ezidiya (Ezidi Mağarası) adlarıyla anılan mağaralarda ise kayalara çizilmiş ya da rölyef şeklinde oyulmuş resimler bulunmaktadır.

Halk arasında Berha Nivisandi olarak bilinen Yazılı Mağara deniz seviyesinden yaklaşık 600 metre yükseklikte bir kaya konisinin eteğindeki kovuktur. Kayalığın dış cephesinde de kayalara çizilmiş hayvan figürleri yer almaktadır. Bunların çoğu boynuzlu ve dört ayaklı hayvan figürleridir. Kayalığın zaman içinde bir bölümünün yıkıldığı kovuğun önündeki kaya parçalarından anlaşılmaktadır. Yazılı Mağaranın bir yerleşim yeri olarak kullanılıp, kullanılmadığı ya da bir kült merkezi olup, olmadığı ise herhangi bir kazı yapılmadığı için bilinmemektedir.

Kayalığın dibindeki Yazılı Mağara olarak adlandırılan kovukta toplam 168 figür bulunmaktadır. Bu figürlerden yaklaşık 100 tanesinin biçimi tam olarak anlaşılabilir. Figürlerin büyük bir bölümü kırmızı boyayla, bir kısmı siyah boyayla, bir kısmı da duvara kazıma yoluyla yapılmıştır. Figürler mağaranın duvarlarına bir metreden başlayarak çizilmeye başlamış 190 cm'ye kadar devam etmiştir. Figürlerin boyu 10 ile 20 cm arasında değişmektedir. Özellikle aynı renkteki resimlerin aynı kişinin elinden çıkmış olması yüksek bir olasılığa sahiptir. Çünkü renklerle, figür boyları arasında büyük benzerlik bulunmaktadır. Doğal tahribatın yanında bu mağaradaki resimlerin bir bölümünün defnecilerce tahrip edildiği duvardaki yaklaşık 4 m²'lik oyuktan anlaşılmaktadır. Sonradan yazılmış karalamalar ve kazımalarda fark edilmektedir. Hatta yakın zamanda bazı kişiler resimlerin üzerine adlarını kazımıştır.

Kırmızı ve siyah kök boyasına Anadolu'nun Çatalhöyük ve Hacılar gibi başka antik yerleşimlerinde rastlanmaktadır (Hasol 2012:186). Bu resimler fresko tekniğiyle yapılmıştır. Yazılı Mağara'da boya, kireçtaşı ana kayaya işleyerek kirecin bağlayıcı işlevi sayesinde günümüze dek ulaşmıştır. Dönemin ressamlarının paletinde belli başlı üç renk bulunuyordu. Toprak sarısı, hematit oranına göre kahverengiden kırmızıya dek değişen toprak rengi ve kömürden yada mangan oksidinden elde edilen siyah. Bütün mağara resimlerinin bu üç renkten hareketle gerçekleştirildiği kabul edilmektedir. (Axis C7 1999:175)

Deraser Mezrasının güneyindeki Berha Çemika (Dereler Mağarası) mezraya yaklaşık 1,5 km uzaklıktadır. Bu mağaraya da yerel rehber almadan ulaşmak imkânsızdır. Berha Çemika (Dereler Mağarası) çizimler ve kabartma resimler yer almaktadır. Deraser'deki resimli mağaralardan en iyi korunmuş olanı Berha Çemika (Dereler Mağarası)'dır. Bu mağara yüksek bir noktada yer aldığı için tahribatın daha az olduğu görülmektedir. Bu mağara, insan yerleşimine uygun olmayan, ancak belirli bir süre sığınabilecek ölçekte küçük bir kaya kovuğudur. Resimler mağaranın ayakta durulabilen sağ kanadındaki duvarlara çizilmiştir ve toplam 100 civarında figür bulunmaktadır. Boynuzlu hayvan ve insan figürleri özellikle Berha Nivisandi'nin (Yazılı Mağara) dış cephesindeki figürlere çok benzemektedir.

Deraser'deki bir diğer resimli mağara ise mezranın içindeki Berha Ezidiya (Ezidi Mağarası)'dır. Halk arasında Şikefta Mıtırba (Çalgıcı Mağarası) olarak da bilinen mağara Deraser'deki üç mağaranın en büyüğüdür. Bu mağaranın eski bir tapınak olma olasılığı büyüktür. Zira mağaranın girişinde ana kayaya oyulmuş bir niş bulunmaktadır. Eskiden bu nişlere tanrı yada

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

tanrıça heykelleri konulurdu. Mağaranın adı da oldukça manidardır, Dicle'nin karşı kıyısı yani Raman Dağı Ezidilerin bir dönemler yoğun olarak yaşadıkları bir bölgeydi. Berha Ezidiya (Ezidi Mağarası'ndaki) kayalara çizilmiş birçok figür is tabakasının altında kalmıştır. Ancak 3-4 metrelik bir bölümde göz hizasındaki resimler güçlkle seçilebilmektedir. Ezidi Mağarasında ise az sayıda figür yer almaktadır. Bunun nedeni Deraser mezarısıyla iç içe olmasıdır. Figürlerin ulaşılabilir bir noktada yer alması tahribatı kolaylaştıran bir etkidir.

Bu üç mağara dışında Deraser mezarısının etrafında resimlerle süslü başka mağaraların olduğu yine köylülerce söylenmektedir. Ancak şu ana kadar bu resimler görülememiştir.

4. Kaya ve Mağara Resimleri Tarihine Kısa Bir Bakış

Daha önceleri pek dikkate değer bulunmayan mağaralardaki ve açıktaki kayaların yüzeyine yapılmış resimler ancak 19.yüzyılda bilim adamlarının ilgisini çekmeye başlamıştır. 1818 yılında Kaptan J.K.Tuckey Angola'nın Pedra do Feitiço yöresinde Zaire Nehri'nin kıyısında bazı resimler olduğundan söz etmiştir. Birkaç yıl sonra C.Grey Avustralya'nın Kimberley bölgesinde resimli barınakları keşfetmiştir. İspanya'daki Altamira mağarasının resimli duvarları antropolojik ve prehistorik araştırmalar sonucunda 1879'da anlaşılabilmişti, oysa mağara 1868 yılında keşfedilmişti. Fransa'daki Pair non Pair mağarası 1881'de, La Mouthe ise 1894 yılında bulundu. 20.yüzyılda da sürekli yeni resimler keşfedildi, 1992 yılında Marsilya yakınlarında Cosquer Mağarasının keşfi hala yeni keşifler yapılabileceğini göstermektedir. (Axis C7 1999:174) Türkiye'de 20. yüzyıl içinde sürekli yeni resimler bulunmuş, hatta Latmos (Beşparmak) Dağı'ndaki tarihöncesi resimler 1994 yılında keşfedilmiştir. (Peschlow-Bindokat 2005: 51)

Mağara resimleri, ilkel insanın dünyasını, duygu, düşünce, düş ve rüyalarını anlatmaktadır. Bu resimler, çeşitli mesajları iletmek için kullanılmışlardır. Yaklaşan bir tehlikeyi bildiren resimlerin yanında av hayvanını büyülemek amacını taşıyanlar da vardır (Turani 1997: 28).

Fransız Arkeolog Henri Breuil, bu mağara resimlerinin buzul çağına ait olduğunu öne sürmüştür. Buzul çağı resimlerinin önemli özelliği yalnızca çizgiden ibaret olmasıdır. Bu çağ Aurignacien olarak adlandırılır. Bu çizgilerin eski insanların artistik yönelimini de ortaya koyması açısından büyük önemi vardır. Solutréen Çağı, çizginin yanı sıra renk lekelerinin kullanıldığı bir serbestliğe geçiş çağı olmuştur. Stil plastikleşmiş ve anlatım canlı hale gelmiştir. Formlara hareket özelliği verilmiştir. Solutréen Çağının önemli eserleri Valencia ile Dardogne'dadır. Magdalénien Çağında ise sanat boya özelliği olarak ortaya çıkar. Altamira, Lascaux ve Niaux; Magdalénien çağının en önemli eserlerinin bulunduğu yerlerdir. Yine bu çağda, an, bakış, arka ve ön yönler, hareket, gölge-ışık ve kitle problemleri ele alınmıştır. Bu çağın sonunda sanat yeniden çizgiyle anlatıma döner. Şekillendirmenin plastik ifadesi terk edilir. (Turani 1997: 28).

Magdalénien Çağındaki mağara resimlerinde yaratma heyecanı yoktu. Yalnızca inşa süreci vardır. Ortataş Çağı resmi, doğacı anlayıştan güçlü bir stilizasyona varan bir yönelime sahiptir. İskandinav resimlerinin ise İÖ. 5000 veya İÖ. 6000 yıllarında yapıldığı düşünülmektedir. Adnan Turani bu tarihlerin buzulların erimesine göre hesaplandığını ifade eder (Turani 1997: 28-30). Bazı kaya resimlerinin ise Tunç çağında yapıldığı tahmin edilmektedir.

İskandinav resimleri tamamen stilize edilmiştir. İskandinav yarımadasındaki resimler büyü yoluyla hayvanları cezbetmek için çizilmiştir. Dolayısıyla resimler sanatsal amacı içermeyip işlevseldir. Adnan Turani, bu türden resimlerin Kuzeyde yaşayan Laponlar arasında sürdürüldüğünü belirtir. Laponlar, eskiden kalma prehistorik resimlerin önünde kurban kesmektedirler (Turani 1997: 30). Hayvan figürlerinin değişik anlamları olabilir, ancak ilkel avcılar sadece zıpkın ve baltalarıyla haklarından gelebildikleri hayvanların resimlerini yaptıklarında, gerçek hayvanların kendi güçlerine boyun eğeceklerine inanıyorlardı. (Gombrich, 2003: 42)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Ortataş Çağında büyücüler okul kurmuştur. Aynı ekolden çıkmış resimlere farklı coğrafyalarda rastlanmıştır. Ortataş Çağının resimlerinde genel olarak hayvan resimlerinin arka ayakları yoktur. Boynuzlar perspektif içinde görülmemiştir. Resim sanatında üç boyut uygulanmamıştır. Zamanla bu formlar şematik biçimlere bürünerek gerçek dünya algısından uzaklaşmıştır. İskandinav ülkelerinde genellikle av hayvanları resmedilmiştir. İskandinav resimleri zamanla av ve yaban hayvanı resimlerinden evcil hayvan resimlerine evrilmiştir. Güney ülkeleri tarımla ilgilendikleri için buralarda daha çok evcil hayvan resimlerine rastlanmaktadır. İskandinav resimleri İspanya kaya resimlerine göre daha derin kazanmıştır. Güney resimleri çok yüzeyseldir. Güney ülkelerinin resimleri daha canlı renk ve anlatıma sahiptir. Bu duruma iklimin ılıman oluşu ile bitki çeşitliliğinin yaygın oluşu neden olarak gösterilebilir (Turani 1997: 30-31). Nitekim Mezopotamya sanatı ile Avrupa sanatı renk ve anlatım canlılığı bakımından benzer nitelikler taşımaktadır.

Yazı bulunmadan önceki dönemin insanının duygu, düşünce, ve hayallerini yansıttığı mağara duvarları, görsel iletişimin ilk formları olarak düşünülmelidir. Deraser'deki mağarada çizilen ve vücuduna ok saplanmış savaşçı (Resim 11) yaşanan acının anlatımı olmalıdır. Dicle kıyısında, dünyanın en verimli topraklarında şüphesiz ki buna benzer pek çok acı yaşanmıştır.

Yerleşik hayata ilk kez Mezopotamya'nın verimli topraklarında geçildiği, ilk tarımın burada yapıldığı, pek çok hayvanın burada evcilleştirildiği, hatta uygarlığın temelini de burada atıldığı kabul edilmektedir. (Braidwood 1995: 201-202). Austen Henry Layard (1817-1894)'ın Mezopotamya'da yaptığı kazılarla, Sümer, Babil ve Asur sanatlarına ilgi duyulmasını sağlamıştır (Turani 1997: 27)

Hayvanı evcilleştiren göçebe kavimlerde verimlilik yani hayatı doğuran kuvvetler, boğa, at ve tekeyle sembolize edilmiştir (Turani 1997: 80). Dolayısıyla Mısır ve Mezopotamya kültürünün önemli bir ortak noktası hayat ve verimlilik sembollerinin aşağı yukarı benzer rölyef ve resimlerle sağlandığını ve esasında buzul çağından itibaren benzer resim ve sembollerin formlar üzerindeki değişikliklerle sürdürüldüğünü söylemek mümkün olabilmektedir. Neticede Ortataş ve Yenitaş Çağı kültürünün ortak özelliği evcil hayvanların verimlilik sembolü olarak kullanılmasıdır.

Deraser mağara resimlerinde dövüşen hayvan figürlerine rastlanmıştır (Resim 2). Akkad Çağı'nda (İ.Ö. 2350-2150) hayvan boğuşmalarının yer aldığı bazı rölyefler günümüze ulaşmıştır. İnsan yüzleri ve bedenleri tasvir edilmemiştir. Ancak dövüşen hayvanların o anki durumları primitif olarak anlatılmıştır. Yaralanmış ve ölmekte olan hayvan yahut aslan motifleri Mezopotamya bölgesi sanatının tekrar eden biçimlerindedir. Deraser mağara resimlerinin Sümer, Akkad, Babil ve Asur rölyeflerindeki tasvirlerle belli bakımlardan benzeştiğini söyleyebiliriz. Öte yandan Mezopotamya bölgesine göç eden veya burayı istila eden halkların Sümer, Akkad, Babil ve Asur sanatları üzerinde etkili olduğunu bugün için kabul edilmektedir.

Mezopotamya yöresindeki sanatın süregelen ve çizgisel bir akışkanlıkta olduğunu iddia etmek de yanıltıcı olabilir. Sürekli istilaya uğrayan Mezopotamya'da klasik dönem oluşmamıştır. Bu açıdan Deraser'deki mağara resimleri, uygarlık oluşumunda ilk örnekler olması bakımından son derece önem taşımaktadır. Deraser'deki mağara resimlerinin tematik yönü, Mezopotamya sanatını büyük ölçüde etkilemiştir. Dolayısıyla Mezopotamya sanatıyla, Deraser mağara resim sanatı arasında öncül-ardıl ilişkisi olduğu görülmektedir.

Kimi Buzul çağı resimlerinde ince bir çizgiyle mekân belirtilmişse de Deraser'deki prehistorik mağara resimlerinde mekâna ilişkin ayrıntılar sınırlıdır. Avcı toplumdaki tarım toplumuna geçişle savaşlar başlamıştır. Okla vurulan bir savaşçının mağara duvarlarına resmedilmesi yaşanan acının ebedileştirildiğinin göstergesidir (Resim 11).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Eski Çağ sanatında birbiriyle boğuşan hayvan tasvirleri önemli yer tutmaktadır. Nitekim Hattiler, birbiriyle boğuşan hayvan tasvirlerini çokça kullanmışlardır (Turani 1997: 114). Mezopotamya ve Hitit sanatlarının önemli ölçüde benzeştiği sanat tarihçileri tarafından kabul edilmektedir. Deraser Mağara resimlerinde boynuzlu hayvan tasvirleri çokça yapılmıştır. Bir anakronizm yaratmamak kaydıyla, Hitit sanatında boynuzlu insan tasvirleri bulunmaktadır. Bu boynuzlar tanrılık işaretidir. Eğer tasvirdeki insanın boynuzu miğferinin üstüdeyse düşük dereceli tanrı işaretidir (Turani 1997: 120)

Deraser mağara resimlerinde acı çeken hayvan figürleri yer almaktadır (Resim 13). Şu an Rusya'nın Ermitage müzesinde sergilenen bir tasvirde yabancı bir hayvanın yere yıktığı at figürü Sibiry'a'da bulunmuş ve Ortataş ya da Yenitaş Çağı eseri olduğu konusunda araştırmacılar hemfikirdir. Yine araştırmacılar hayvan figürleri ve tasvirlerinin Ortadoğu'dan bütün dünyaya yayıldığı konusunda genel olarak görüş birliği içindedir.

5. Deraser Resimlerindeki Konu ve Üslup

Batı Avrupa Buzul Çağı mağara resimlerinde genelde hayvan figürleri yer almaktadır. Deraser mağara resimlerinde ise insan ve hayvanlar genellikle birlikte çizilmişlerdir. Resimler primitif sanatın özelliklerini bütünüyle yansıtmaktadır. İnsanlar genellikle topluluk içinde resmedilmiştir. Kadın ve erkek figür ve şenlik sahneleri çizimlerin ana karakteridir. İnsan ve hayvanlar bir konu etrafında birlikte yer alırlar. Resimlerdeki figürler, çoğunlukla bir hareket içinde tasvir edilmiştir. Resimdeki aksiyonun artistik bir yönü de vardır. Kimi resimlerde savaş sahnesi (Resim 11), kimisinde ise bir şenlik ortamı yansıtılmıştır (Resim 9).

Deraser'deki Berha Nivisandi (Yazılı Mağara) olarak adlandırılan mağarada, resimlerin insan ve hayvan organlarının çizimi gözdeki optik forma göredir. Ayrıntı yoktur. Çizgi değil; boyanın bütünlüğü egemendir. İnsan başı, gövde, el ve ayak oranı içinde resmedilmiştir. Çevrede yer alan öteki nesne ve hayvanlara göre de kompozisyon bütünlüğü söz konusudur. Fakat siyah resimlerle kırmızı resimler farklı zamanlarda yapıldığı için bunların birbirine gerçekçi bir oranı yoktur. Siyah resimler, kırmızı resimlerden daha büyüktür. İnsan vücudunun kıvrım bölümleri solucaninkine benzer ve kavislidir. Keskin ayrıntılar söz konusu değildir.

Siyah boyayla çizilen resimlerle kırmızı boyayla çizilen resimler arasında zaman ve üslup farkı bulunmaktadır. Siyah boyayla çizilen resimler kırmızı boyayla çizilen resimlerden önce çizilmiştir. Kırmızı boyayla çizilen figürasyonların siyah boyayla çizilenlerle diyalojik bir ilişki içindedir. Deraser mağara resimlerinin birinde, bir hayvanın boyun kısmına kırmızı ile bir kuş resmi çizilmiştir (Resim 7). Yine aynı resimde, siyah renkli ve yer yer deforme olan resimlere kırmızıyla ilaveler yapıldığı açıkça görülmektedir.

Berha Nivisandi (Yazılı Mağara) resimlerinin çiziminde üç ayrı üslup kullanılmıştır. Bununla beraber kabartma ya da kazıma şeklinde çizilen öteki resimler de zaman ve üslup bakımından birbirinden epeyce farklıdır. Ama bunlar kendi aralarında bir zaman sırasına konulacak olursa ilk çizilen resimler kabartma veya kazıma şeklinde olan ilk mağara resimleridir. İkinci olarak siyah boyalı resimler çizilmiştir. Üçüncü ve son olarak kırmızı boyayla çizilen resimler yer almaktadır. Deraser kaya resimlerinde konu olarak çoğunlukla üretim, verim, bahar şenlikleri veya düğün yahut şenlikler işlenmiştir.

Erkek figürleri kadın figürlerinden daha çok ve çeşitlidir. Kadın figürler yalnızca şenlik sahneleri içinde resmedilmiştir. Erkek figürler hem şenlik sahnelerinde, hem iş hem savaş sahnelerinde yer almaktadır. Bu bakımdan erkek figürler hayatın çok farklı yönlerinde resmedilmiştir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

6. Deraser Resimlerini Tarihleme

Mağara resimlerini kesin olarak bugüne kadar tarihleyebilmek mümkün olmamışsa da yaklaşık bir tarih verebilmek olanaklıdır (Peschlow-Bindokat 2005: 80). İnsanoğlunun Neolitik Çağ'da tarım kültürüne geçtiği ve hayvanları evcilleştirdiği bilinmektedir. ASPRO Kronolojisine göre bu çağ İÖ. 10200 tarihinden İÖ. 4500 veya 2000 yılına kadar sürer¹. Toplu yerleşim ve tarım kültürünün özelliği olan bahar ya da düğün şenlikleri Neolitik dönemin bir özelliğidir. Nitekim Deraser'deki evcil hayvan resimleri ya da şenlikler, resimlerin Neolitik döneme ait olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Neolitik dönemin önemli bir yerleşimi olan Çatalhöyük'teki duvar resimlerinde de tıpkı Deraser'de olduğu gibi av, dans sahneleri, çeşitli tanrı, insan ve hayvan resimleri yer almaktadır. (Akurgal, 2003: 22) Yani Deraser resimleri dönemin karakteristik tüm özelliklerini yansıtmaktadır.

7. Sonuç ve Öneriler

Çalışmamızda Deraser mağara resimlerinin Yukarı Mezopotamya bölgesinin ilk önemli tarihi kalıntıları arasında olduğu tespit edilmiştir. Günümüzde yolu dahi olmayan mezradaki tarihi kalıntılar defincilerin insafına bırakılmıştır. Yörede bugüne kadar arkeolojik bir çalışma yapılmamış ve geniş bir alana dağılmış kalıntıların tanımlaması yapılmamıştır. İlk kez tarafımızca kamuoyuna duyurulan kalıntıların büyük önem taşıdığını düşünüyoruz. Özellikle kırmızı ve siyah boyayla yapılmış resimlerin yer aldığı Yazılı Mağara başta olmak üzere, Deraser'deki tüm resimli mağaraların acil olarak korumaya alınması ve Kültür Bakanlığı'na tescil edilmesi gerekmektedir.

Mezranın sakinleri bir dernek kurarak Deraser'i tanıtmaya koyulmuşlardır. Yakında tamamlanması beklenen Kantar Köprüsüyle mezraya ulaşım sorunu da ortadan kalkacaktır. Böylece günümüzde turizmin yükselen yıldızı durumuna gelen Midyat'tan da 15 dakikada Deraser Mezrasına ulaşmak mümkün olacaktır. Deraser mezrasında bir yandan bilimsel çalışmalar yürütülürken diğer yandan turizme açılması da sağlanmalıdır. Bölgede günübirlik kamp ve kültür alanları oluşturulması, mağara turizmine elverişli yerlerin belirlenerek konaklamaya uygun hale getirilmesi, yürüyüş ve bisiklet parkurlarının oluşturulması önerilmektedir.

8. KAYNAKLAR

- AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınlar, İstanbul, 2003.
- ALGAZE, Guillermo, Michael Rosenberg, *The Tigris-Euphrates Archaeological Reconnaissance Project, 1989*, 8.Araştırma Sonuçları Toplantısı, Ankara, 1991, s.137-161.
- BRAÏDWOOD, Robert J., *Tarihöncesi İnsan*, Çev: Bilgi Altınok, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1995.
- GOMBRİCH, E.H., *Sanatın Öyküsü*, Çev: Erol ve Ömer Erduran, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1999.
- HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayın, İstanbul, 2012.
- KİNG, Lenoard W., "Eannatum of Lagash", <http://www.cristoraul.com/ENGLISH/readinghall/GalleryofHistory/Ancient-People/EANNATUM.html>, erişim tarihi: 12.02.2013.
- NİSSEN, Hans J., *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, Çev: Z.Zühre İlgelen, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2004.
- TAŞKIRAN, Harun, *Ihsu Baraj Gölü Alanında Paleolitik Çağ 2004 Yılı Yüzey Araştırması*,

¹ Bölgesel farklılıklar göz önünde tutulduğu için tarih değişir.

23.Araştırma Sonuçları Toplantısı, 1.Cilt, Ankara, 2006, s.205-217.

TAŞKIRAN, Harun, "Paleolitik (Yontmataş) Çağ'da Batman", I. Uluslar arası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, 15-17 Nisan 2008.

TURANİ, Adnan, *Dünya Sanat Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1997.

PESCHLOW-BİNDOKAT, Anneliese, *Latmos'ta Bir Karia Kenti, Herakleia, Şehir ve Çevresi*, Çev: Fikret Özcan Homer Yayınları, İstanbul, 2005.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Neolithic>, erişim tarihi: 12.02.2013.

http://en.wikipedia.org/wiki/ASPRO_chronology, erişim tarihi: 12.02.2013.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Austen_Henry_Layard, erişim tarihi: 21.02.2012.

Kaya ve Mağara Resmi, Axis 2000 Büyük Ansiklopedi, Cilt:7, s.174-177.

(*)http://www.birgun.net/life_index.php?news_code=1336205710&year=2012&month=05&day=05 erişim tarihi: 20.02.2013

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 1: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki At üstündeki bir savaşçı figürü. Savaşçının kollarından biri gergin duruyor

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

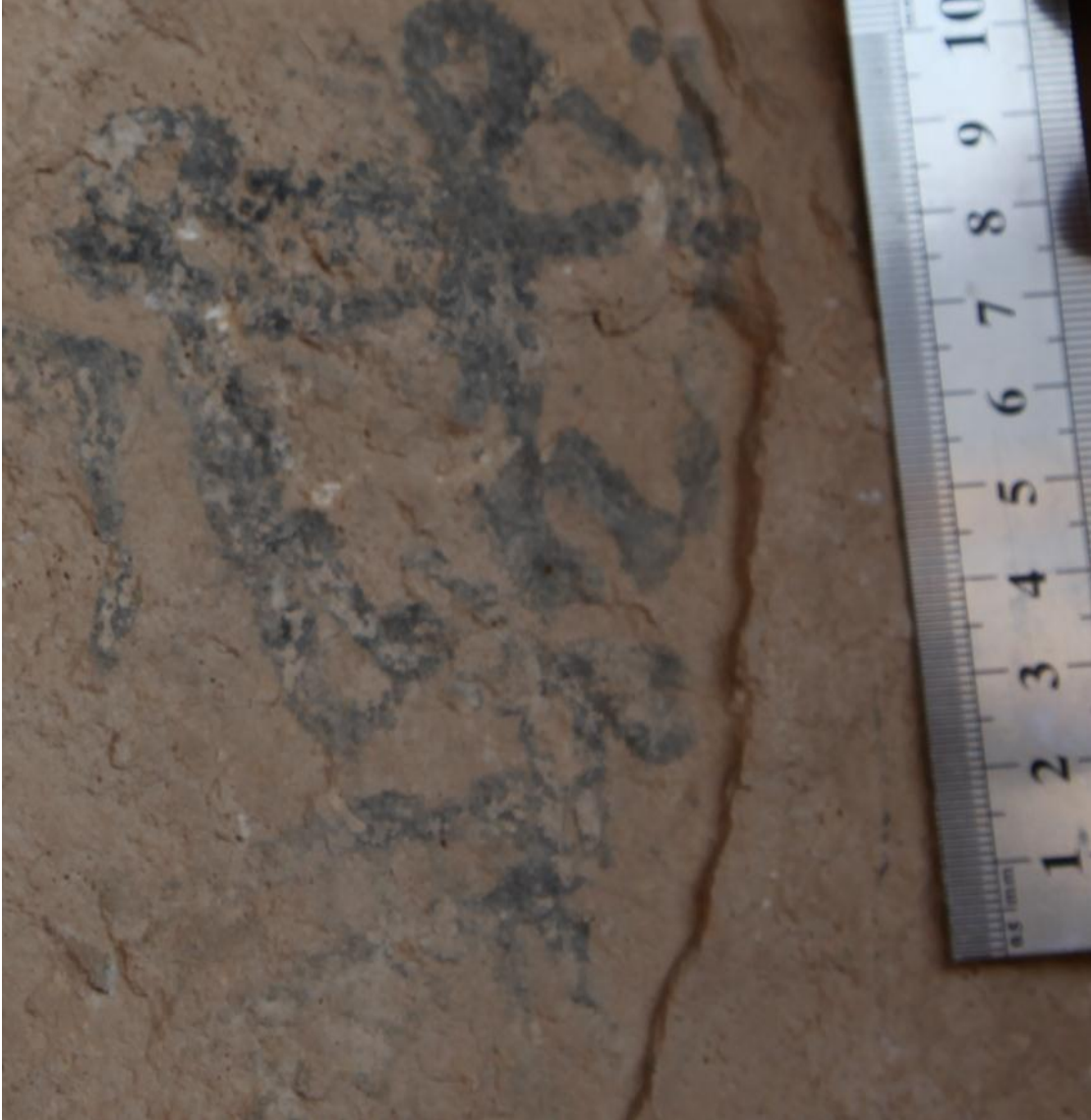

Resim 2: Yer yer silinmesine rağmen Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki bu resimde iki hayvanın mücadelesi görülüyor.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

R.3: Siyah boyayla çizilen bu resimde savaşan iki insanın tasviri vardır. Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki bu resimde mekân fikri yoktur. Altta bir hayvan tasviri yer alıyor. Savaşçılardan birinin elindeki yay dikkat çekiyor.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 4: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki Ağaç figürü. Resimde mekân fikri vardır. Deraser kaya resimlerinde mekân fikrinin yansıtıldığı tek resim.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 5: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki bir av sahnesi tasviri. Şekilde yaban dağ keçisi (bezuvar) görülmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 6: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki boynuzlu hayvan figürleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

R.7: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'da evcil ve yırtıcı hayvanların birlikte tasvir edildiği bir sahne. Çeşitli kuşlar, atlar, yaban dağ keçisi (bezuvar) ve iki hayvanın döğüşü. Siyah boyayla çizilen resimler daha önceki bir döneme ait. Kırmızı boyayla çizilen resimler daha sonraki bir dönemde eklenmiş olabilir. Hayvan mücadelesinde hayvanlardan birinin sırtına bir kuş resmi çizilmiş olarak görülmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 8: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'da ata binmiş bir savaşçı figürü.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 9: Berha Nivisandi (Yazılı Mağara)'daki tahrip edilmiş bu resimde şenlik sahnesi açık olarak görülebiliyor. Erkek ve kız dansçılar bugünkü halaya benzeyen bir dans yapıyorlar. İnsan figürleri elbiseleriyle birlikte tasvir edilmiş ve elbiselerinin kıvrımları vücut hatlarını ortaya koyuyor. Bu tasvirlerdeki şenliklerde evcil hayvanlar da yer alıyor. Üstte bir at tasviri yer alıyor.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

R.10: Resimde çeşitli insan ve nesne figürleri bulunmaktadır. İnsan figürlerinin bir hareket içinde oldukları açıkça görülebilmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 11: Berha Çemika (Dereler Mağarası)'nda yer alan ve okla vurulan bir savaşçı figürü. Oku atan savaşçının kollarının gergin olduğu ve oku yeni fırlattığı görülüyor. Yüzü öne doğru eğilen savaşçının simasında ekspresif bir ifade var. Resmin renkli boyalardan sonraki dönemde çizildiği anlaşılmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 12: Berha Çemika (Dereler Mağarası)'ndaki çeşitli insan ve hayvan figürleri.

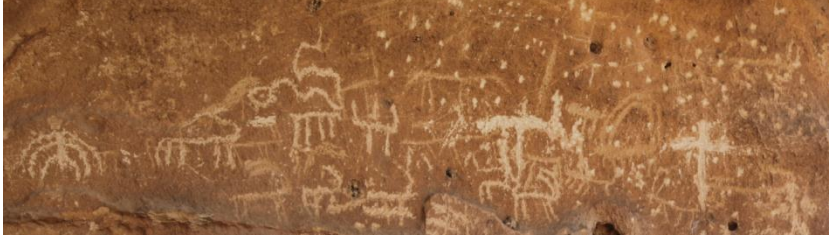

Resim 13: Berha Çemika (Dereler Mağarası)'ndaki kayalara çizilmiş çeşitli insan ve hayvan figürleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

Resim 14: Berha Çemika (Dereler Mağarası)'ndaki kayalara çizilmiş insan ve hayvan figürleri. Haç işaretinin daha sonradan kazındığı anlaşılmaktadır.

Resim 15: Berha Çemika (Dereler Mağarası)'ndaki savaşan askerler (sağ üstte), çeşitli yabani ve evcil hayvan figürleri.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/6 Spring 2013

